

ȘTIINȚA ÎN CHIȘINĂUL INTERBELIC

CZU: 001.1(478-25)(091)

DOI: <https://doi.org/10.52673/18570461.23.3-70.12>Doctor în istorie, conferențiar universitar **Ion Valer XENOFONTOV**E-mail: ion.xenofontov@gmail.comORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5993-1235>

Universitatea de Stat din Moldova

SCIENCE IN INTERWAR CHISINAU

Summary. This study presents a general overview of scientific life in the second largest city in Romania in terms of population. Unpublished archival material, the press of the time, iconographic sources and specialist literature were researched. The radiography of scientific life in Chișinău shows interest in areas of identity, history, language, heritage, but also in the real and natural sciences. Institutional profiles of personalities of science and culture were presented, as well as relevant case studies. The researched material allows the author to dismantle the Soviet propaganda myth that there were no relevant scientific research institutions in interwar Bessarabia, including Chișinău.

Keywords: science, scientists, scientific societies, scientific publications, Romanian Academy, Chișinău, Bessarabia, interwar period.

Rezumat. Studiul de față prezintă o panoramă generală a vieții științifice din cadrul celui de-al doilea oraș ca mărime, după numărul populației, al României întregite. Au fost cercetate materiale inedite de arhivă, presa timpului, surse iconografice și literatura de specialitate. Radiografia vieții științifice din Chișinău demonstrează interese pentru domenii ce vizează identitatea, istoria, limba, patrimoniul, dar și sfere ale științelor reale și naturale. Au fost prezentate profiluri instituționalizate de personalități ale științei și culturii, precum și studii de caz relevante. Materialul cercetat îi permite autorului să demonteze mitul propagandistic de sorginte sovietică potrivit căruia în Basarabia interbelică, implicit în Chișinău, nu existau instituții de cercetări științifice relevante.

Cuvinte-cheie: știință, savanți, societăți științifice, publicații științifice, Academia Română, Chișinău, Basarabia, interbelic.

PRELIMINARII

După Marea Unire, Chișinăul devine centrul științific al Basarabiei, punându-se accentul pe resursa umană calificată în domeniul științei. În această perioadă a fost ajustat cadrul legal de activitate, au fost realizate cercetări de teren, modernizată infrastructura de cercetare, deschise noi centre științifice și organizate diferite manifestări științifice. Cercetarea s-a diversificat ca tematică, au fost publicate lucrări științifice în limba română și limbi de circulație europeană etc. Chișinăul se includea gradual în sfera științifică europeană.

PERSONALITĂȚI INCLUSE ÎN SFERA ȘTIINȚEI ROMÂNEȘTI ȘI A CELEI UNIVERSALE

Prima acțiune majoră de includere a personalităților de prim rang din Basarabia în sfera științifică și culturală a României a fost alegerea acestora în forumul științific suprem al țării. În contextul Unirii Basarabiei cu România, împreună cu transilvăneanul Alexandru Lapedatu, au fost aleși în Academia Română, la 10 oc-

tombrie 1918, în calitate de membri titulari ai Academiei Române politicianul Ion Inculeț (1884–1940) și istoricul Ștefan Ciobanu (1883–1950), vicepreședinte al Academiei Române în anii 1944–1948. La câteva zile, pe 15 octombrie 1918, în calitate de membru corespondent a fost desemnat publicistul și omul politic Pantelimon (Pan) Halippa (1883–1979) [1]. Trebuie menționat că istoricul Ștefan Ciobanu a conferențiat în cadrul Academiei Române despre cultura românească din Basarabia aflată în componența Imperiului Rus [2, p. 3].

Pe parcurs, din înaltul for științific au făcut parte: genealogistul Paul Gore (1875–1928), membru de onoare (7 iunie 1919); istoricul Iustin Ștefan Frățiman (1870–1927), membru corespondent (7 iunie 1919); astronomul Nicolae N. Donici (1874–1960), membru de onoare (23 mai 1922); mareșalul și omul politic Alexandru Averescu (1859–1938), membru de onoare (7 iunie 1923); etnograful și folcloristul Nichita P. Smochină (1894–1980), membru de onoare (2 iunie 1942) al Academiei Române.

Paul Gore a oferit Academiei Române o bogată colecție de documente și hrisoave de la urmașii voie-

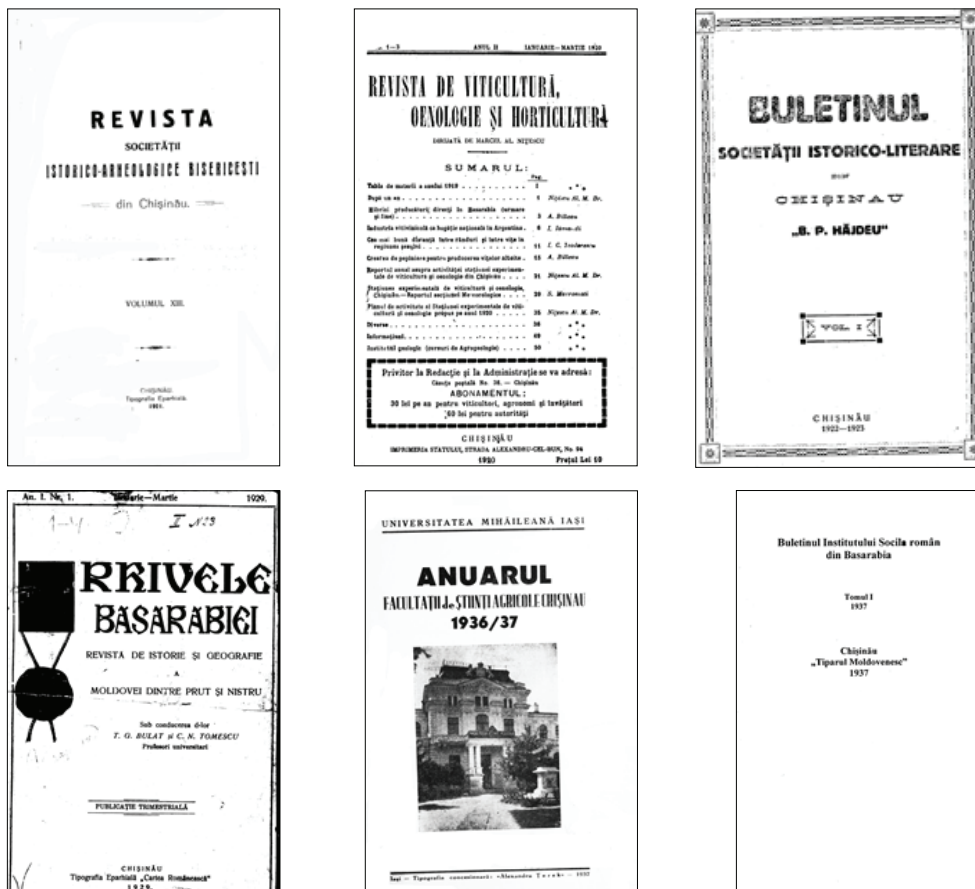

Figura 1. Publicații științifice editate în Chișinăul interbelic.

vodului Alexandru cel Bun și până în sec. al XVII-lea. Pentru această donație, Al. Brătescu-Voinești, reprezentantul celui mai înalt for științific românesc, i-a transmis mulțumiri [2].

Generația unioniștilor, pe care o apreciem ca pe una romantică, a diversificat componența membrilor Academiei Române, aceștia venind din mediul politic, științific și cultural [3, pp. 58-59; 4, p. 23]. În 1936 istoricul, genealogistul și heraldistul Gheorghe Bezviconi (1910–1966) a fost propus în calitate de membru corespondent al Academiei Române. Din componența membrilor Academiei Române a ajuns să facă parte, post-mortem (22 noiembrie 2010), Constantin Stere (1865–1936), profesor și rector al Universității din Iași, jurist, autorul celebrului roman-fluviu *În preajma revoluției*, în opt volume (1932–1936). Potrivit istoricului Ioan Scurtu, motivul neîncluderii lui C. Stere în forul științific suprem a fost unul de sorginte politică. În anul 1916 acesta și-a exprimat dezacordul față de alierea României cu Imperiul Rus, care anexase provincia sa natală, Basarabia, în 1812, rămânând la București – teritoriu ocupat de trupele germane, austro-ungare, bulgare și turcești –, drept urmare fiind acuzat de adversarii săi politici de colaboraționism cu inamicul [5, pp. 104-105].

Din perimetrul contribuțiilor basarabenilor în știință, cu activități inerente la Chișinău, pot fi menționați Eugen Bădărău (chimie), Anatolie Coțovschi (medicină), Nicolae Moroșan și Teodor Vascăuțeanu (geologie), Gheorghe I. Năstase (geografie), Ion Savin (filosofie), Nicolae Dimo (pedologie), Nicolae Florov și Pimen Cupcea (agronomie), Petre Ștefănuță (etnografie) etc. Între 1922 și 1928, Maria Pocora (1884–1933), prima femeie geolog a Basarabiei, a realizat studii pedologice, geologice și hidrologice la Cetatea-Albă (1922), Hotin (1923), Tighina (1924–1925), Lăpușna (1926–1927), Orhei, Bălți și Soroca (1928). Drept urmare, a adunat mai multe colecții de specimene geologice și paleontologice (fauna moluștelor sarmatice), originalele cărora au fost donate Muzeului Național din Chișinău, iar duplicatele – Institutului Geologic al României [6]. Contribuții esențiale în domeniul istoriei au adus Ștefan Ciobanu, Alexandru Boldur, Leon Boga, Iustin Ștefan Frățiman, Nichita Smochină. Alexandru V. Boldur a fost directorul Institutului de Istorie Universală din Iași (1943–1947).

Alexandru Donici, născut în anul 1886 la Chișinău, descendent dintr-o veche familie de nobili moldoveni, a activat în calitate de prim-asistent al profesorului

Eugene Pittard de la Laboratorul de Antropologie al Universității din Geneva. A obținut cetățenia elvețiană și a fost numit asistent. Lucrarea sa *Crania Scythica*, selectată din 15 lucrări cu subiecte diferite, a fost premiată în primăvara anului 1935 de Universitatea din Geneva. Jumătate din dintre studiile sale se refereau la România. Era un bun desenator, sculptor și restaurator al pieselor necomplete antropologice, etnografice ș.a. A murit în 1936, după o îndelungată suferință de cord [7].

SOCIETATEA ISTORICO-ARHEOLOGICĂ BISERICESCĂ

Sub cupolă Arhiepiscopiei Chișinăului și Hotinului a fost fondată Societatea Istorico-arheologică Bisericească (instalată în Casa Preoțimii din Chișinău) și un muzeu de antichități. Societatea a fost creată la 4 aprilie 1904. Între 1918 și 1919, președinte al Societății a fost arhimandritul Visarion Puiu [8, f. 2,4]. Până în iunie 1919, vicepreședinte al Societății a fost ucraineanul Andrei M. Parhomovici, care pe lângă multe talente îl avea și pe cel al scrierii de poezii [9, p. 16]. În 1921, Comitetul Societății avea următoarea componență: iconom stavrofor Constantin Popovici, rectorul Seminarului Teologic (președinte); iconom stavrofor Serghie Bejan, director al Școlii Spirituale de Băieți din Chișinău (vicepreședinte); Iosif Parhomovici, fost profesor al Seminarului de Teologie (casier); Constantin N. Tomescu, secretar general eparhial (secretar) [10, p. 2].

Scopul Societății era de „a studia trecutul bisericii locale sub toate manifestările ei și din toate punctele de vedere, de la cel dintâi aparițiuni ale Creștinismului în Basarabia” [11, p. XII].

În 1922, Societatea număra 29 de membri de onoare, doi membri pe viață și 67 de membri activi. Președinte de onoare era chiriarhul arhiepiscopul Gurie, iar secretar – Constantin C. Tomescu, secretarul general al Arhiepiscopiei. Societatea era condusă de adunarea generală, convocată de 2-3 ori pe an, și de Comitet [11, p. XII]. În 1930, Societatea întrunea 44 de membri de onoare, 25 de membri pe viață și 768 de membri activi, clerici și mireni [12, p. 21].

Societatea a fondat o revistă periodică în limba rusă, care din 1918 apărea în limbile română și rusă, fiind tipărită la Tipografia Eparhială. Au fost publicate studii referitoare la monumentele religioase, nu întotdeauna însă din perspectiva rigorilor științifice. Materialele aveau conținut istoric.

Sub egida Societății a apărut lucrarea *Monastirile din Basarabia* a arhimandritului Visarion Puiu [13]. Istoria celor 47 de așezăminte monahale a fost „scrisă într-o frumoasă limbă românească” [14, p. 43].

COMISIA MONUMENTELOR ISTORICE

Comisia Monumentelor Istorice, condusă de „primul, dar și ultimul cavaler al Basarabiei” Paul Gore [15, p. 150], ulterior de Ștefan Ciobanu, a pus în valoare monumentele și vestigiile arheologice din perspectivă științifică. Paul Gore a abordat necesitatea studierii vestigiilor din spațiul basarabeian [16]. Sub egida Comisiei au fost publicate și anuare științifice [17, p. 33].

SOCIETATEA ISTORICO-LITERARĂ „B.P. HASDEU”

La 1 aprilie 1918 a avut loc ședința de constituire a Societății Istorico-literare „B.P. Hasdeu”, la care au luat parte cărturari basarabeni, bucovineni, transilvăneni, din Vechiul Regat, macedoneni și sârbi. Duminică după masă, în casele eparhiale se întruneau ședințele acestei Societăți, la care se țineau comunicări în domeniul istoriei, etnografiei, limbii și literaturii. Comitetul Societății era constituit din: Iustin Ștefan Frățiman (președinte), Șt. Ciobanu (vicepreședinte), D. Munteanu-Râmnic (secretar), A. Scobială (casier), printre membri numărându-se: Dionisie Erhan, I. Nistor, P. Erhan și Ch. Giuglea. Până la sfârșitul anului 1918 au fost convocate 32 de ședințe la care se aduna elita intelectuală din Chișinău. Au prezentat comunicări: I.Șt. Frățiman, D. Munteanu-Râmnic, T. Porucic, P. Gore, T. Pamfil ș.a.

Societatea avea drept deziderat păstrarea monumentelor istorice, a documentelor, obiectelor bisericesti, scrierilor vechi românești. La fel, se avea în vizor necesitatea efectuării săpăturilor arheologice, a căror artefacte trebuiau păstrate într-un muzeu regional în Chișinău. O dimensiune aparate o constituia selectarea materialului folcloric [18, p. 1].

În *Prefața* apărută în *Buletinul* editat de Societate se venea cu un apel către toți „cărturarii din tot cup-rinsul Basarabiei”, ca aceștia să adune „comorile literare ale norodului nostru, pentru ca și noi să ajutăm cu ce ne stă în putință la dezlegarea tainelor graiului nostru” [19, p. 4].

Alături de miza științifică a acestei Societăți era și una politică. Sergiu Cujbă a fost delegat de Societate să pună la dispoziție materiale istorice referitoare la apărarea drepturilor istorice și politice ale Basarabiei la Conferința de Pace de la Paris din 1919 [20, pp. 377-378].

Potrivit Statutelor, Societatea era formată din cărturari care se interesau de istoria, limba și literatura românilor din Basarabia. Includea „membri activi, onorari, donatori și sprijinitori”. Membrii activi erau cărturarii implicați în pregătirea și priceperea de a

aduna, păstra și studia istoria, limba și literatura română din Basarabia. Membri onorari puteau fi alese persoane care s-au distins în domeniile vizate și aveau merite deosebite în promovarea culturii românești. Membrii donatori erau cei care veneau cu contribuții financiare de cel puțin una mie lei sau documente istorice și literare de mare preț. Membrii sprijinitori puteau fi persoanele care contribuiau la ajutorarea Societății cu bani, cu lucruri de interes istoric sau literar prin contribuția lor intelectuală [20, pp. 378-379].

Membrii Societății au participat la inaugurarea Universității Populare din Chișinău. În cazul dizolvării Societății, averea acesteia trecea în contul Universității Populare.

Sub egida Societății au fost publicate o serie de lucrări științifice. Una dintre cele mai reprezentative a fost cea a lui Iustin Frățiman intitulată *Studiu contribuitor la istoricul Mitropoliei Proilavia (Brăila)*. Un tiraj de 250 de exemplare din cartea apărută la Chișinău în anul 1923 grație contribuției Societății forma o parte din averea Societății.

În 1925, Societatea număra 180 de membri și dispunea de o avere estimată la 88.600 de lei, reprezentată în cărți [21].

SOCIETATEA REGALĂ ROMÂNĂ DE GEOGRAFIE

Fondată de Regele Carol I, Societatea Regală Română de Geografie a instituit în anul 1922 Secțiunea Regională la Chișinău. Conducător al Secțiunii Geografice Regionale din Basarabia a fost numit generalul Sc. Panaitescu. La 27 mai 1922 a fost organizată prima ședință festivă, cu acest prilej fiind desfășurat primul concurs de geografie ținut în oraș. Au fost prezentate următoarele comunicări: generalul Sc. Panaitescu, *Centrele comerciale ale Basarabiei*; prof. P. Pinteliev, *Precipitațiile în Basarabia*; prof. L. Boga, *Etnografia Basarabiei*; Ganițchi, *Combustibilul în Basarabia*. În 1923, a fost înființat un Comitet format din 15 persoane, cu condiția ca o treime din componența acestuia să fie înnoită la sfârșitul fiecărui an de activitate. În 1924, Societatea Regală de Geografie număra 2.762 de membri și viza realizarea de publicații sintetice, dar nu dispunea de fondurile necesare și nici de local propriu [23, p. 21]. În anii 1923–1927 s-au ținut 15 ședințe, dintre care 10 publice, trei administrative și două festive. Pe parcursul anilor 1924–1926, au fost organizate și două ședințe extraordinare. Prima a avut loc cu ocazia Congresului profesorilor de geografie ținut la Chișinău, atunci când s-au organizat două concursuri de geografie pentru elevi. La 1 iunie 1924, renumitul geograf Emanuel

Figura 2. Emblema Societății Regale Române de Geografie. Sursa: [22, p. 29].

de Martonne a participat la ședința festivă, vorbind în limba română despre Carpați, în comparație cu Alpi. În 1926, o parte dintre membrii au fondat Secțiunea de Geografie și Etnografie în cadrul Societății „Astra Basarabeană” înființată la Chișinău. În 1927, generalul Scarlat Panaitescu a ținut o serie de prelegeri și conferințe publice în domeniul geografiei și astronomiei, estimând mediul social din Chișinău și cel general din Basarabia ca fiind unul în care „gândirea științifică nu se poate susține”, atenționând, totodată, asupra „dezlănțuirii sentimentului de solidaritate” [24, p. 28]. În 1928, Secțiunea a abordat la Congresul de la Târgul Mureș proiectul de reformă a învățământului geografic în școlile secundare [25]. Profesorul de geografie din Chișinău, G.M. Rașcu, a inițiat publicarea unei colecții de „stațiuni balneare ignorate” de interes științific și practic. S-a constatat că din 300 de stațiuni abia erau cunoscute vreo 60 de către public [26].

STAȚIUNEA EXPERIMENTALĂ DE VITICULTURĂ ȘI OENOLOGIE

Reieșind din specificul regiunii, ancorate în viața agrară, s-a investit intelectual în acest domeniu. În 1894, în Basarabia a fost creată Stațiunea de Oenologie. În cadrul Imperiului Rus au funcționau încă două, una la Odesa și alta în Crimeea. Cea de la Chișinău cuprindea secțiunile de oenologie, viticultură, fermentație și analiza pământului. După Unire, are loc înlocuirea personalului rus, urmând o penurie de personal. Directorul Stațiunii era D.I. Ștefănescu, inginer agricol, diplomat al Școlii Naționale de Horticultură din Versailles, director și profesor de Horticultură la Școala Națională de Viticultură din Chișinău [27, f. 129]. În septembrie 1918, dr. Marcel Nițescu a fost însărcinat de către Ministerul Agriculturii să conducă Stațiunea. În mai 1919, Daniel Ciugurean, ministru

delegat al Guvernului României, l-a numit pe Marcel Nițescu, doctor în științe de la Universitatea din Paris, în funcția de director al Stațiunii [28, f. 145]. În anul 1919, Stațiunea a dispus de specialist viticultor doar pe parcursul unei luni, de chimist, microbiolog și meteorolog de la 15 mai 1919.

Stațiunea cuprindea următoarele domenii: Secția de viticultură (șef A. Billeau, inginer); oenologie (șef M. Pautinsky, chimist-oenolog); microbiologie (șef Victoria Tverdohleb, licențiată în științele naturii; Ernest Russ); agrogeologie (șef Sofocle Mavroti, licențiat în științe, Facultatea de Științe din București). Toți șefii de secții erau la dispoziția viticultorilor pentru a le oferi consultație gratuită prin prezență fizică sau prin poștă [27, f. 129]. În decembrie 1919, Directoratul Agriculturii din Basarabia, amplasat pe str. Mihailovscaia din Chișinău [29, f. 308], a cumpărat din Franța diverse materiale, aparate, ustensile pentru laboratorul Stațiunii meteorologică și cea agricolă, precum și un automobil pentru Directorat în valoare de 155.000 de lei [29, f. 275].

La 15 ianuarie 1920, stațiunea dispunea de următorul personal: Marcel Al. Nițescu, director, inginer agronom, diplomat în științe oenologice, doctor în științe la Universitatea din Paris, distins de Academia Română cu Premiul „Năsturel”, fiind primul premiu acordat la specialitatea viticultură; Sofocle Mavroti, subdirector și agrogeolog, numit la 15 mai 1919, licențiat în științe fizico-chimice la Universitatea din București; Ernest Russ, doctor în științe naturale la Universitatea din Berlin, care la 1 noiembrie 1919 a înlocuit-o în funcția de microbiolog pe V. Tverdohlebova, transferată cu activitatea profesională în sistemul de învățământ; Ilie Pârvulescu, inginer agricol și hidraulic, cu studii la Institutul Agronomic din Viena, a exercitat funcțiile de meteorolog și bibliotecar, a fost încadrat în muncă la 1 iunie 1919, fiind demisionat după o lună. La indicațiile directorului, personalul s-a ocupat pe parcursul a două luni cu inventarierea Stațiunii, activitate finalizată la 15 decembrie 1919 [30, pp. 264-265; 31, pp. 21-22].

Stațiunea nu posedă câmp de experiență, de aceea a solicitat Directoratului de Agricultură câmpurile de experiență viticole „Via Costujeni”. Această vie a fost fondată în anul 1909 de către administrația inginerului mănăstirilor închinată *Mormântul Domnului* în scopul reconstituirii viilor din Basarabia distrusă de filoxeră [32, p. 28]. La 8 septembrie 1919 s-a organizat prima expediție națională de viticultură și horticultură din Basarabia [33, f. 8], iar la 12 februarie 1919 s-a aprobat Regulamentul de funcționare a Stațiunii Experimentale de Viticultură și Oenologie sub egida Școlii Naționale de Viticultură, Oenologie și Horticultură din Chișinău [34, f. 5].

Sub îngrijirea Stațiunii Experimentale de Viticultură și Oenologie se edita *Revista de Viticultură, Oenologie și Horticultură*.

Viticultorii din Iași au emis ideea de a organiza la Chișinău, între 1 și 5 septembrie 1919, un prim Congres al tuturor viticultorilor români. Potrivit programului stabilit urmau să fie discutate chestiunea statutelor Uniunii generale a Sindicatelor viticole, a Sindicatelor regionale, organizarea altor asociații profesionale viticole, cooperative de producție; reconstruirea viilor, importul vițelor; lupta contra bolilor viței; prepararea vinului și industria viticolă; comerțul vinului, impozitele, lupta contra fraudelor, importul și exportul vinului; învățământul viticol, organizarea, atribuțiile și repartizarea stațiunilor experimentale de viticultură și oenologie. A fost ales un Comitet de organizare compus din viticultori și oficialități basarabene. Președinte de onoare era ministrul Daniel Ciugureanu. Cu ocazia organizării congresului, Stațiunea Experimentală a proiectat organizarea unei expoziții viticole după ce a obținut avizul mai multor personalități și reieșind din situația excepțională în care se afla provincia românească a estimat că era mai potrivită o expunere a produselor basarabene [35]. Din anumite cauze, congresul a fost însă transferat, în ultima etapă de organizare a manifestării, la Iași. Astfel, la 21 septembrie 1919, Stațiunea a participat în capitala Moldovei cu două conferințe viticole însoțite de o mică expoziție. La prima conferință, dr. M. Al. Nițescu, directorul stațiunii și profesor de oenologie la Școala Națională de Viticultură, a relatat despre tehnica modernă de vinificație. A prezentat și o serie de surse iconografice reprezentând scene de cules, aparate, planuri de pivnițe etc. Cea de-a doua conferință a fost susținută de I.C. Teodorescu, profesor de viticultură la aceeași instituție de învățământ. În context, au fost demonstrate 120 de varietăți de producători direcți, aduși de conferențieri din Basarabia [36].

Stațiunea avea o bibliotecă cu peste 900 de volume de specialitate, preponderent în limba rusă și cca 100 de cărți în limbile franceză și germană. Nu dispunea de nicio carte în limbile italiană și română. Ulterior, au fost procurate cărți în românește referitoare la viticultură. Au fost achiziționate manuale străine, franceze, necesare activității în laborator și 24 de volume viticole italiene. Au fost realizate abonări la patru reviste italiene, șase reviste franceze, două germane din domeniul viticulturii și la opt reviste de chimie și microbiologie. Stațiunea menținea legături profesionale cu instituțiile de specialitate din Franța, Elveția, Italia și Spania [37, p. 25].

LABORATORUL DE BACTERIOLOGIE VETERINARĂ

Pe 1 martie 1922, la Chișinău a fost fondat Laboratorul de bacteriologie veterinară, cu scopul „de a da posibilitate serviciile veterinare să-și verifice în timpul oportun și în mod științific diagnosticele clinice și necropsice, pentru ca ele să poată apoi să aplice în perfectă cunoștință de cauză măsurile cele mai raționale de combatere” [38, p. 73]. Activitatea acestui laborator era foarte valoroasă prin descoperirea și diagnosticarea bolilor epidemice. În urma investigațiilor efectuate de acest laborator în anul 1922, s-a constatat că 56 % dintre pieile de cai puse în rețeaua comercială proveneau de la animale care au pierit de cărbune-antrax. Datorită indicațiilor oferite de Laborator și a măsurilor luate de organele competente cantitatea de piei infectate s-a redus în același an până la 10 %.

Tot în cadrul Laboratorului, în exclusivitate pentru România, a fost depistată ciurma la albine, o boală molipsitoare. La mijlocul anilor 1920, dr. C. Cernăianu, șeful Laboratorului de bacteriologie veterinară, a publicat la Paris un studiu despre boala „tiphosa aviară” (tifosul păsărilor de curte), necunoscută în România, identificată de autor pentru prima oară în țară în 1925 [39]. Drept urmare a controalelor calității laptelui și a derivatelor acestora, Laboratorul a constatat falsificări majore ale produselor. Astfel, la Chișinău se comercializa numai lapte smântânit, în lapte se adăuga apă, untul se amesteca cu său de vacă și cartofi. Trebuie menționat faptul că în perioada țaristă nu exista un serviciu specializat de verificare a produselor lactate în capitala Basarabiei [40].

Pe parcursul anului 1932, Laboratorului i-au fost transmise 1.669 de probe pentru verificare la anthrax (cărbune bacteridien) – 637 de probe, durină (probe de sânge) – 114, turbare – 167 (Chișinăul deținea recordul la această boală), cărbune emfizematos – 6, piroplasmaza calului – 18, piroplasmaza bouului (a început să fie studiată din anul 1926) – 4, bolile oilor – 100, bolile porcilor – 187, bolile păsărilor – 509, bolile iepurilor de casă – 3, probe de alimente de origine animală – 11, diverse (sarcom peritoneal la cal, cancer pulmonar primar la bou, pneumonie lobară la capră etc.) – 21 [41]. Laboratorul a preparat și distribuit următoarele vaccinuri și substanțe: cultură de cărbune (pentru serovaccinație) – 15.969 de doze, vaccin unic anticărbunos pentru bovine – 45.913, vaccin unic anticărbunos pentru ovidee – 16.091, vaccin anticărbunos Pasteur nr. 1 – 4.341, vaccin anticărbunos Pasteur nr. 2 – 2.330, vaccin anticărbunos Pasteur nr. 3 – 110, vaccin contra holerei păsărilor – 18 810, vaccin contra tifozei aviare – 740, vaccin contra paratifozei po-

rumbeilor – 800, cultura tifosului șoarecilor – 1.000 g. Laboratorul s-a aprovizionat din depozitul de seruri al Institutului Pasteur al Facultății de Medicină Veterinară din București [41, p. 81].

Angajații Laboratorului publicau lucrări științifice în reviste de specialitate din țară și de peste hotare.

În octombrie 1934, Primăria Chișinău urma să-i achite Laboratorului suma de 980 de lei pentru executarea serviciului veterinar [42, f. 27v]. Laboratorul era amplasat pe str. M. Kogălniceanu, nr. 66 colț cu str. Ieșilor.

Spre 1940, în Chișinău activau următorii medici-veterinari: G. Budacov (str. Balanu, nr. 19), M. Crușevan (str. Regele Carol I, nr. 45), G. Jitarciuc (str. Berthelot, nr. 58), Șt. Stelian (Primărie), Ulinici (Abatorul Comunal), P. Vasiliu (str. Radulescu, nr. 71) [43, p. 104].

STAȚIUNEA BIO-ENTOMOLOGICĂ

Din considerente practice, pentru „a iniția cercetările locale asupra insectelor dăunătoare” a fost instituit Biroul Entomologic (1906–1910), reorganizat în Stațiunea Bio-Entomologică (1910–1940) [44, p. 30; 45, pp. 50-53].

COMISIUNEA REGIONALĂ A MONUMENTELOR NATURII

Inițiatorii mișcării basarabene pentru ocrotirea naturii au fost dr. E. Miller și prof. A. Cardaș. Ca sediu central al acțiunii a fost ales Muzeul Național de Istorie Națională din Chișinău. În anul 1922, din inițiativa directorului Muzeului, dr. N. Florov, instituția s-a transformat într-un „nucleu în jurul căruia se dezvoltă activitatea științifică cu privire la cercetarea tuturor ramurilor naturii Basarabiei” [46, p. 13]. S-a format un Comitet provizoriu prezidat de prof. N. Florov, directorul Muzeului [47, p. 173], înlocuit în anul 1932 de dr. I. Lepși. A fost instituită Comisiunea Regională a Monumentelor Naturii din care făceau parte mai multe personalități: un delegat al Corpului III de Armată, al Serviciului Agricol, al Mitropoliei, administrației, societății de vânători, inspector-șef școlar regional, inspectorul jandarmeriei din Basarabia și directorul regional silvic. Totodată, se făcea un apel către corpul didactic primar din comunele vecine parcurilor ca să explice tineretului școlar în ce rezidă idealurile ocrotirii naturii. A fost studiată starea parcurilor din Basarabia. Toate parcurile aveau câte un paznic din cadrul personalului silvic inferior. Custozii care nu aparțineau sericilor silvice au obținut câte o modestă retribuție, dreptul de a exploata, prin agricultură, câte 2-3 ha din rezervație. Se organizau inspecții inopina-

te. Profesorul Alexandru Borza de la Universitatea din Cluj a studiat din punct de vedere botanic parcurile basarabene. Dr. I. Lepși a cercetat parcurile din punctul de vedere al zoologului. S-a pregătit un raport științific [48]. La 19 iulie 1937, Consiliul de Miniștri al României a decis declararea parcurilor naționale din Basarabia drept monumente ale naturii [49].

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ A COLEGIILOR MEDICI DIN JUDEȚUL LĂPUȘNA

La sfârșitul anilor 1930, președintele Secțiunii științifice al Colegiilor medicilor din jud. Lăpușna era dr. Al. Duvan-Hagi, secretar – dr. Glinoeer, președinte de onoare – Constantin Suflery, inspector general sanitar al Ținutului Nistru. Ultimul pune la dispoziție localul pentru organizarea ședințelor Secțiunii științifice. În cadrul acestora se discutau diverse cazuri din practica medicinală. De exemplu, în cadrul ședinței din 19 decembrie 1938, la care au fost prezenți 47 de medici, dr. Curmei de la Spitalul „Regina Maria” a prezentat cazul unui bolnav operat de perforație gastrică de dr. Papinian. Dr. Slisel a prezentat un caz de argirie.

Cazul prezentat de dr. Halimschi referitor la radiografia fracturii calcanelului tratat printr-un aparat ghipsat a suscitat discuții. Dr. Duvan a apreciat ca fiind corectă metoda aplicată, întrucât structura net trabeculară a calcanelului putea genera apariția deformațiilor ulterioare. Dr. Baluța a considerat că pentru acel caz ar fi fost mai indicat tratamentul prin imobilizare într-o gutieră de masaj, deoarece era o dislocație neînsemnată [50, pp. 69-70].

Echipele de doctori prezentau comunicări. Medicii Gheorghe Munteanu, S. Zelțman și D. Crivăț, de exemplu, au elaborat lucrarea *Chimio-terapia cu derivați sulfamidați în meningită cerebro-spinală epidemică* [50, p. 71]. Se făcea referință la practica mondială în domeniul medicinei. În acest sens era menționată Academia de Medicină din Paris.

INSTITUTUL SOCIAL ROMÂN DIN BASARABIA

O contribuție importantă în viața științifică și culturală a adus-o Institutul Social Român din Basarabia înființat la 18 noiembrie 1934 la Chișinău [51, p. 42], funcționând ca filială regională a Institutului Social Român din București (1918/1921–1948) aflat sub președinția profesorului Dimitrie Gusti [52; 53]. A fost prima instituție de cercetări științifice sociale din spațiul pruto-nistean și cel de-a doilea institut social din cadrul României întregite [54, p. 209]. Dezideratul Institutului Social era „să facă parte de lumină asupra satelor și orașelor care cer să fie îndrumate pe ca-

lea culturii și progresului” [55]. La adunarea generală a Institutului Social Român din 21 ianuarie 1934 dedicată aniversării a 15-a a Institutului, Dimitrie Gusti a declarat: „dacă existăm astăzi din punctul de vedere al posibilității de a avea o bibliotecă și posibilitatea de existență materială, aceasta se datorează sprijinului material și moral al Fundației americane *Rocfeller*, care de doi ani ni-l acordă” [56, p. 440].

Inaugurarea Institutului a avut loc la Primăria Mun. Chișinău. La adunarea festivă au participat D. Gusti, secretarul general al Institutului Alex. Costin, primarul Chișinăului Ion Costin și mediul intelectual din urbe [57]. Președinte de onoare al Institutului basarabean a fost ales regele Carol al II-lea, iar vicepreședinți onorifici – fostul ministru Vladimir Cristi și primarul Chișinăului Ion Costin. Dacă în perioada 18 noiembrie 1934 – 14 februarie 1939, Institutul Social Român din Basarabia a activat ca instituție particulară, începând cu 14 februarie 1939 devine una de stat și reprezenta o unitate regională a Institutului de Cercetări Sociale ale României. Din punct de vedere financiar, activitatea Institutului regional era finanțată din cotizațiile membrilor săi și din subvențiile acordate de Primăria mun. Chișinău, Prefectura jud. Lăpușna, Consiliul Eparhial din Chișinău, Fundația Culturală Regală „Principele Carol” etc. [58, pp. 63-66]. În proiectul de buget pe exercițiul financiar 1935–1936 al Primăriei Mun. Chișinău era prevăzută o subvenție pentru Institutul Social din Basarabia în suma de 50.000 de lei [59, f. 12].

Filiala de la Chișinău „a grupat pe toți intelectualii basarabeni” [60, p. 62] și a funcționat până în anul 1940, având în vizor cercetarea științifică a satelor și orașelor. Se utiliza ancheta de teren, după metodologia monografiei sociologice, se prezentau comunicări științifice [61]. Conducătorul Institutului Social Român din Basarabia a fost Pan Halippa, iar secretar general – Petre Ștefănuță [62; 63, p. 42]. Activitatea Institutului a fost centrată, din punct de vedere organizatoric, în mai multe secții: cultură (condusă de prof. T. Bulat), agricolă (prof. A. Cardaș), economică (Th. Știrbu), juridică (Const. C. Georgescu-Vrancea), sociologică (prof. H. Dăscălescu), educație națională (colonelul V. Nădejde), tehnică și urbanistică (inginer N. Profiri), cooperativă (Vl. Ghenzul). Activitatea instituției științifice a fost direcționată în două dimensiuni: conferințe științifice și cercetări monografice [64].

La 3 aprilie 1935, ora 20:00, în sala festivă a Primăriei Mun. Chișinău a avut loc inaugurarea ciclului de conferințe privind valorificarea producției basarabene. La eveniment au participat Gurie, mitropolit al Basarabiei și generalul Cănciulescu, comandantul

Corpului III Armată, secundat de corpul ofițeresc din garnizoana Chișinău, Ion Costin, primarul Chișinăului, corpul didactic universitar și secundar din Chișinău, corpul etnic, corpul magistraților, baroul avocaților din Chișinău, fruntașii camerelor de comerț din Basarabia. Toți erau „veniți special la Chișinău pentru a participa la această măreață manifestare intelectuală” [65, pp. 78-79].

La 22 martie 1936, Chișinăul a fost vizitat de prof. Dm. Gusti, președintele Institutului Social Român din București și directorul general al Fundației Culturale Regale „Principele Carol”. Dm. Gusti a participat la adunarea generală a Institutului Social Român din Basarabia și a conferențiat despre *Doctrină și acțiune politică* în Sala Eparhială, în fața unui public numeros. Avocatul C. Stoica, consilier comunal, a salutat din partea Primăriei Mun. Chișinău prezența prof. Dm. Gusti și a elogiat activitatea științifico-culturală a savantului [66].

CHIȘINĂU – CENTRU ENCICLOPEDIC

Chișinăul a fost centrul cercetărilor enciclopedice din Basarabia. În 1933 a fost elaborat *Dicționarul enciclopedic al Basarabiei*, sub redacția lui V. Adiasevici, iar în 1939 – dicționarul enciclopedic *Figuri contemporane din Basarabia*.

Dicționarul enciclopedic al Basarabiei era format din șapte fascicule [67] și includea o serie de portrete, fiind clasificate în funcție de relevanța personalității în mai multe categorii (articole mici, mijlocii, mari); denumiri geografice. Articolele mari au repere bibliografice. Materialele sunt însoțite de imagini.

Lucrarea *Figuri contemporane din Basarabia* a apărut la Editura „Arpid”, inclusă în clusterul primei agenții de publicitate și informație din Basarabia, aflată pe str. Regina Maria, nr. 61. Tipărirea lucrării a fost finalizată în octombrie 1939, în atelierele tipografice „Dreptatea”, Pasajul Primăriei, iar clișeele tipografice au fost executate de Emil Grabovschi din Chișinău. În *Cuvântul Editurii* se menționa faptul că era primul volum cu un asemenea generic. Cauzele tergiversării apariției cărții au fost de natură tehnică, țineau de comunicarea cu protagoniștii cărții: „Dislocările pricinuite de concentrările succesive, au făcut ca mulți din cei cărora ne-am adresat să nu-și pot trimite la timp, sau deloc, formulare complicate cu date biografice. Tot din această cauză fortuită a întârziat, peste timpul fixat, și apariția volumului, deoarece am dat neconținut noi termene de răspuns la circulările noastre. Iată de ce lipsesc din acest prim volum unele figuri, a căror absență este regretabilă” [68, p. XIX]. În *Prefața* lucrării semnată de N. Dună-

reanu, membru în Societatea Scriitorilor Români, se nota: „A aduna într-un volum figurile vrednice și a le statornici locul cuvenit în istoria care se va mai scrie mai târziu, este nu numai un drept pentru ei, dar și o datorie a noastră, a aceluia care o putem face” [69, p. XIV]. În lucrare sunt prezentate portretele a 474 de personalități, din care cele mai multe sunt din capitala Basarabiei.

ALEXANDRU DAVID (1910–1935), CERCETĂTOR BIBLIOGRAF ȘI ISTORIC LITERAR

Numele de referință al bibliografiei basarabene interbelice este cel al lui Alexandru David, tata picturii Aurel David, autorul celebrei stampe „Arborele Eminescu” (1967).

Alexandru David s-a născut în aprilie 1910 în Bardar, localitate din apropierea Chișinăului. A fost fiu de răzeș, rămas orfan de război. A învățat la Liceul de Băieți nr. 3 „Alexandru Donici”, fiind premiat în fiecare an. Petre Ștefănuță l-a cunoscut în perioada în care ambii învățau la această școală. „Era cel mai harnic cititor de cărți din bibliotecă liceului și prin clase superioare era singurul elev la care observasem patima de a citi ziare” [70, p. 73]. A urmat studiile la Facultatea de Litere a Universității din București. Studentul „mânca de multe ori o dată pe zi ca să poată economisi un ban, scutind jumătate de bursa pe care o primea în bani pentru a-și cumpăra o cămașă sau o pereche de ghete. Profesorii săi de la Universitate i-au remarcat spiritul vioi și dorința de muncă și l-au încurajat. Verile pentru el nu erau prilej de odihnă după munca de un an de zile în bibliotecile Bucureștiului, la trecutul Basarabiei” [70, p. 74]. Era „veșnic prin biblioteci și arhive”. În ultimii ani de viață făcea stagiul militar și redacta la ziarul *Cuvânt Moldovenesc*.

A editat o lucrare despre tipărirea românești în Basarabia țaristă [71]. O carte ce venea „să distrugă multe idei fantastice asupra culturii române din Basarabia din timpul stăpânirii rusești” [72, p. 76]. Lucrarea a fost scrupulos elaborată respectând rigorile științifice. Au fost identificate cca 230 de tipăriți în limba română sau limba română și rusă semnate de Alexandru David. Opera sa bibliografică include, în cea mai mare parte, lucrări religioase, convingându-ne de faptul că „altarul bisericilor și mănăstirilor a fost o cetate de unde cultura românească n-a putut fi izgonită de tăvălugul nivelator al culturii rusești” [72, p. 76]. O altă categorie de lucrări sunt bucovenele și gramatici româno-ruse.

Alexandru David a publicat și o lucrare bibliografică consacrată cărților despre Basarabia editate după

Unire [73]. Aceste lucrări științifice erau esențiale pentru noile generații de cercetători din Basarabia românească.

Alexandru David s-a sinucis la vârsta de 25 de ani, aruncându-se sub tren, atunci când fiul său Aurel avea un an [74, 632 p.].

CONSIDERAȚII FINALE

După Unirea din anul 1918 s-au creat premise favorabile pentru includerea oamenilor de știință din Basarabia în sfera valorilor de cercetare națională și europeană. În cel mai înalt forum științific al României au fost alese personalități de seamă. Cercetările științifice s-au desfășurat în mediul instituțional, cel universitar, dar și al unor societăți și secțiuni. Se constată o specializare în domeniile socio-umanistic, real și al științelor vieții. A ieșit în evidență Institutul Social Român din Basarabia, care a inclus personalități notorii ale epocii. Au fost elaborate lucrări științifice aplicative și fundamentale, s-au realizat cercetări de teren și în laboratoare, care au îmbogățit știința românească din perioada interbelică și au lăsat un teren propice în memoria instituțională și în mentalitatea basarabenilor.

BIBLIOGRAFIE

1. Manolache C., Xenofontov I.V. Basarabeni în Academia Română (1918). În: 100 de ani de la Unirea Basarabiei cu România. Rolul și contribuția lui Alexandru Marghiloman. Volumul sesiunii de comunicări științifice. Buzău, 22–23 martie 2018, Buzău: Mad, Linotyp, 2018, 95-101.
2. De la Academie. Cultura românească în Basarabia sub ruși. În: Universul, 2 decembrie 1919, p. 3.
3. Manolache C., Xenofontov I.V. Basarabeni în Academia Română. În: Revista Bibliotecii Academiei Române, anul II, nr. 2, 2017, 51-68.
4. Dragnev D., Manolache C., Xenofontov I.V. Academia de Științe a Moldovei: evoluție, instituționalizare, personalități (1946–1961–2021): Album enciclopedic / Coord.: Liliana Condraticova, Chișinău: Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan”, 2021. 148 p.
5. Scurtu I. Învățământul, știința și cultura Basarabiei integrate în statul național unitar roman. În: Limba română. Revistă de știință și cultură (Chișinău), nr. 5-6 (203-204), mai-iunie 2012.
6. Ursul Silvia. Maria Pocora, prima femeie geolog a Basarabiei. În: Natura, nr. 314, aprilie 2018, [online] <https://www.natura.md/maria-pocora-prima-femeie-geolog-a-basarabiei> (consultat: 12.10.2022).
7. Moroșan Nic. N. Alexandru Donici (1886–1936). În: Revista Științifică „V. Adamachi”, vol. 22, nr. 3-4, iulie-decembrie 1936, 119-120.
8. Arhivele Naționale ale României (infra: ANR), F. Visarion Puiu, inv. 823, ff. 2-4.
9. Ciachir M. În amintirea decedatului vice-președinte al Societății Istorico-Arheologice Bisericești, Andrei M. Parhomovici. În: Revista Societății Istorico-arheologice Bisericești din Chișinău. Tipografia de Editură Națională „Lucefărul” (Chișinău), vol. XIII, 1921, 15-17.
10. [Casetă tehnică]. În: Revista Societății Istorico-arheologice Bisericești din Chișinău. Tipografia de Editură Națională „Lucefărul” (Chișinău), vol. XIII, 1921.
11. Societatea Istorico-arheologico bisericească. În: Anuarul Eparhiei Chișinăului și Hotinului. Tipografia Eparhială (Chișinău), 1922.
12. Societatea Istorico-arheologică Bisericească din Basarabia și Muzeul de Antichități instalat în Casa Eparhială, Chișinău. În: Anuarul Arhiepiscopiei Chișinăului (Chișinău), 1930–1932–1933.
13. Puiu Visarion. Mănăstirile din Basarabia. În: Revista Societății Istorico-arheologice Bisericești din Chișinău. Tipografia de Editură Națională „Lucefărul” (Chișinău), vol. XI, 1919. 101 p.
14. Cronică. În: Renașterea Moldovei, an. 1, nr. 1, 1 aprilie, 1920.
15. Bezviconi Gh. Profiluri basarabene, Chișinău: Știința, 2017. 324 p.
16. Gore P. Prefață. În: Comisiunea Monumentelor Istorice. Secția din Basarabia, Chișinău, 1924.
17. Constantinescu-Iași P. Basarabia arheologică și artistică. În: Viața Basarabiei. Revista lunară: duplex Chișinău-București, Tipografia „Tiparul Moldovenesc” (Chișinău), an. 1, nr. 1, ianuarie 1932, 32-34.
18. Frățiman I.Ș. Societatea Istorico-Literară din Chișinău. În: România Nouă (Chișinău), an. 2, nr. 58, 11 aprilie 1918.
19. [Comitetul], Prefață. În: Buletinul Societății Istorico-literare „B.P. Hasdeu”, vol. I, 1922–1923.
20. Statutul Societății Istorico-literare „B.P. Hasdeu”. În: Buletinul Societății istorico-literare „B.P. Hasdeu”, vol. I, 1922–1923, 377-379.
21. Chiciuc Ludmila. Societatea Istorico-literară „B.P. Hasdeu”. În: Cugetul, nr. 4, 1999, 14-15.
22. Enciclopedia României, vol. III: Economia națională. Cadre și producție, București, Imprimeria Națională, 1939.
23. Duțu M. Un secol de cooperare internațională intelectuală și 65 de ani de prezență românească la UNESCO. Tradiții și continuitate. În: Un secol de cooperare intelectuală românească. Repere istorice și diplomatice, București: Pro Universitaria, 2022, 20-30.
24. Aspecte științifice. Lecții de deschidere și conferințe publice (1920–1927) de general Scarlat Panaitescu, vol. III. Chișinău, 1927.
25. Rașcu G. Secțiunea Geografică Chișinău. În: Arhivele Basarabiei (Chișinău), Revista de istorie și geografie a Moldovei dintre Prut și Nistru, Chișinău, an. 1, nr. 4, octombrie–decembrie 1929, 100-102.
26. P.C. Recenzii. În: Doina Basarabiei. Revista Societății Literare Artistice Pedagogice a Corpului Didactic din Basarabia, Tipografia Dreptate (Chișinău), an. 1, nr. 3, 15 iulie 1929, 23-24.

27. Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală Arhiva Națională (infra: ANA, DGAN). F. 723, inv. 1, d. 38.
28. Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală Arhiva Națională (infra: ANA, DGAN). F. 723, inv. 1, d. 8.
29. Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală Arhiva Națională (infra: ANA, DGAN). F. 723, inv. 1, d. 31 (II).
30. Cum s-a înființat Stațiunea Experimentală de Viticultură și Oenologie din Chișinău. În: Revistă de Viticultură, Oenologie și Horticultură (Chișinău) /sub îngrijirea Stațiunii Experimentale de Viticultură și Oenologie, an. 1, nr. 8-9, octombrie-noiembrie 1919, 264-266.
31. Nițescu M.A. Raport anual asupra activității Stațiunii Experimentale de Viticultură și Oenologie din Chișinău. În: Revistă de Viticultură, Oenologie și Horticultură (Chișinău) /sub îngrijirea Stațiunii Experimentale de Viticultură și Oenologie, an. 2, nr. 1-3, ianuarie-martie 1920.
32. Chirtoagă I., Turiță S. Istoria Universității Agrare de Stat din Moldova /Resp. de ed.: Gh. Cimpoieș, Chișinău, UASM, Tipogr. „Bons Offices”, 2013. 555 p.
33. ANA, DGAN, F. 723, inv. 1, d. 31 (I).
34. ANA, DGAN, F. 723, inv. 1, d. 17.
35. Primul Congres al tuturor viticultorilor români. În: Revistă de Viticultură, Oenologie și Horticultură (Chișinău) /sub îngrijirea Stațiunii Experimentale de Viticultură și Oenologie, an. 1, nr. 4, iunie 1919, 107-108.
36. Diverse. În: Revistă de Viticultură, Oenologie și Horticultură (Chișinău) /sub îngrijirea Stațiunii Experimentale de Viticultură și Oenologie, an. 1, nr. 8-9, octombrie-noiembrie 1919, 270-272.
37. Nătescu M.A. Raport anual asupra activității Stațiunii Experimentale de Viticultură și Oenologie din Chișinău. În: Revistă de Viticultură, Oenologie și Horticultură (Chișinău) /sub îngrijirea Stațiunii Experimentale de Viticultură și Oenologie, an. 2, nr. 1-3, ianuarie-martie 1920, 270-272.
38. Cernăianu C. Laboratorul de bacteriologie veterinară. În: Viața Basarabiei. Revista lunară: duplex Chișinău-București, Tipografia „Tiparul Moldovenesc” (Chișinău), an. 2, nr. 4-5, aprilie-mai 1933, 73-75.
39. Cărți primite la redacție. În: Mărgăritare basarabene. Revistă lunară pentru folclor, artă poporană, chestiuni sociale, culturale etc., sfaturi și indemnuri bune. Tipografia Eparhială „Cartea Românească” (Chișinău), an. 1, nr. 2, octombrie 1927, p. 63.
40. Controlul laptelui și a produselor lui în orașul Chișinău. În: România Nouă (Chișinău), an. IV, nr. 22 (419), 31 ianuarie 1927, p. 1.
41. Cernăianu C. Laboratorul de bacteriologie veterinară. În: Viața Basarabiei. Revista lunară: duplex Chișinău-București, Tipografia „Tiparul Moldovenesc” (Chișinău), an. 2, nr. 4-5, aprilie-mai 1933, 73-83.
42. ANA, DGAN, F. 1404, inv. 1, d. 949.
43. Anuarul Chișinăului pe anul 1940 /Alcăt.: Al. Terziman și I. Kalughin, Chișinău: Editura „Arpid”, 1940, 104 p.
44. Otchet deyatel'nosti bio-entomologicheskoy stantsii za 1912 g. Kishinev: M.E. Blanka, 1912. 30 p.
45. Timuș Asea, Croitoru N., Mihailov Irina. Cadre didactice din domeniul entomologiei agricole. Istorie și contemporaneitate /Resp. ed.: I.V. Xenofontov, Chișinău: Bibl. Șt. (Inst.) „A. Lupan”, 2017. 378 p.
46. Florov N. Muzeul Național de Istorie Naturală din Chișinău. Trecutul și starea lui actuală. În: Buletinul Muzeului Național de Istorie Naturală din Chișinău, Fasc. 1, 1926, 3-15.
47. Manolache C., Ursu M. Din istoria protecției naturii în Basarabia. În: Buletin Științific. Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie (Serie Nouă) (Chișinău), vol. 18 (31), 2013, 168-178.
48. Lepși I. Ocrotirea monumentelor naturii din Basarabia. În: Viața Basarabiei. Revista lunară: duplex Chișinău-București, Tipografia „Tiparul Moldovenesc” (Chișinău), an. 4, nr. 10, octombrie, 1935, 637-642.
49. Monitorul Oficial, nr. 190, 19 august 1937, 7326-7327.
50. Societăți științifice. În: Chișinăul medical, an I, nr. 1-2, 1939 42.
51. Institutul Social al Basarabiei. În: Din trecutul nostru. Revistă istorică, Tipografia Uniunii Clericilor Ortodocși din Basarabia (Chișinău), an. II, nr. 13-14, octombrie-noiembrie 1934, 69-73.
52. Enciu N. Aspecte din activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). În: Revista de Istorie a Moldovei (Chișinău), nr. 4, 1996, 28-33.
53. Chiciuc Liudmila. Reflectarea activității Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940) în edițiile periodice de specialitate de la București. În: Buletinul Științific al Universității de Stat „B.P. Hasdeu” din Cahul, Științe Sociale, nr. 1 (11), 2020, 61-78.
54. Chiciuc Liudmila. Despre contribuția istoricului Alexandru V. Boldur la constituirea Institutului Social Român din Basarabia. În: Știința istoriei – formă fundamentală de cunoaștere a trecutului. În onorăm Ion Șișcanu – 70 /Coord.: Gh.E. Cojocaru, S. Cornea, N. Enciu, Galați, Editura Galați University Press, 2022, 209-214.
55. Institutul Social al Basarabiei. În: Viața Basarabiei. Revista lunară: duplex Chișinău-București, Tipografia „Tiparul Moldovenesc” (Chișinău), an. III, nr. 12, decembrie 1934, p. 62.
56. Gusti D. Opere. Despre cultură, București, 1996. 640 p.
57. Știrbu T.A. Activitatea Institutului Social Basarabia. În: Sociologie Românească (București), an I, nr. 2, februarie 1936, p. 32.
58. Chiciuc Liudmila. Organizarea și activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). 611.02. Istoria Românilor (pe perioade). Teză de doctor în istorie / Ministerul Educației, Culturii și Cercetării. Institutul de Istorie /Conducător științific: N. Enciu; consultant științific: Gh. Cojocaru, Chișinău, 2019. 175 p.
59. ANA, DGAN, F. 1404, inv. 1, d. 949.
60. Institutul Social Român din Basarabia. În: Viața Basarabiei. Revista lunară: duplex Chișinău-București, Tipografia „Tiparul Moldovenesc” (Chișinău), an. III, nr. 12, decembrie, 1934.

61. Plante medicinale. În: Școala Basarabeană (Chișinău). Revistă de cultură pedagogică și de apărare a intereselor învățătoarești: Organ al Asociației învățătorilor din județul Lăpușna, Tipografia „Dreptatea”, an. 4, nr. 10, 1936, 79-80.

62. Ștefănuță P. Institutul Social Român din Basarabia și învățătorii. În: Școala Basarabeană (Chișinău), an. 2, nr. 7, 1934, 10-11.

63. Botezatu Gr. Institutul Social Român din Basarabia. În: Cugetul, nr. 4, 2005, 40-44.

64. Halippa P. Institute pentru cercetarea vieții românești. Institutul Social Basarabia. În: Sociologie Românească (București), an. I, nr. 4 aprilie 1936, 21-24.

65. V.-H. El. Activitatea Institutului Social Român din Basarabia. În: Viața Basarabiei. Revista lunară: duplex Chișinău-București, Tipografia „Tiparul Moldovenesc” (Chișinău), an. 4, nr. 4, 1935, 78-79.

66. Vizita D-lui Prof. D. Gusti la Chișinău. În: Sociologie Românească (București), an. I, nr. 4, aprilie 1936, 24-25.

67. ANA, DGAN, F. 2983, inv. 1, d. 59.

68. Cuvântul Editurii. În: Figuri contemporane din Basarabia. Chișinău: Arpid, 1939.

69. Dunăreanu N. Prefață. În: Figuri contemporane din Basarabia, Chișinău: Arpid, 1939.

70. Ștefănuță P. Alexandru David. În: Viața Basarabiei. Revista lunară: duplex Chișinău-București, Tipografia „Tiparul Moldovenesc” (Chișinău), an. 4, nr. 5, 1935, 73-74.

71. David A. Tipăriturile românești în Basarabia sub stăpânire rusă (1812–1918), vol. I (1814–1880), Chișinău, 1934; vol. II (1880–1918).

72. Ștefănuță P. Recenzii. În: Viața Basarabiei. Revista lunară: duplex Chișinău-București, Tipografia „Tiparul Moldovenesc” (Chișinău), an. 4, nr. 5, 1935.

73. David A. Bibliografia lucrărilor privitoare la Basarabia apărute de la 1918 încoace, Chișinău, 1933. 47 p.

74. Colesnic I. Chișinăul nostru necunoscut, ediția a III-a, revăzută, Chișinău: Cartier, 2020. 632 p.

Victoria Cozmolici. *Buchet cu pere*, 2022, ulei, pânză, 90 × 90 cm.